

Vzdělávací podmínky jako determinanta třídního klimatu

Dominika Provázková Stolinská, Iveta Filípková

Abstrakt: Příspěvek byl podpořen projektem Role učitele ve vzdělávací komunikaci s cílem rozvíjet potenciál žáků. No. IGA_PdF_2021_011, vedoucí řešitelka Dominika Provázková Stolinská, Ph.D.

Klíčová slova: učitel, primární škola, komunikace a její funkce, vzdělávání, covid-19

1 Vliv pandemie koronaviru covid-19 na organizaci primárního vzdělávání v České republice

Pandemie koronaviru covid-19 výrazně determinovala organizaci i průběh vzdělávání v celosvětovém měřítku. V České republice bylo dne 10. března 2020 vydáno mimořádné opatření zakazující přítomnost žáků v prostorách základních, středních, vyšších odborných a vysokých škol, které vstoupilo v platnost hned následující den.

Dne 18. listopadu 2020 se do škol vrátili aspoň žáci prvních a druhých tříd. Až 30. listopadu t.r. se do škol mohli vrátit všichni žáci základních škol. Následná pandemická situace se však výrazně zhoršila a po vánočních prázdninách se žáci do škol opět nevrátili. Bez přímé docházky do školního prostředí zůstali až do jara 2021.

Zavírání škol výrazně ovlivnilo organizaci vzdělávání, které se přesunulo do domácího prostředí v podobě tzv. distanční výuky. Ta nabídla řadu organizačních forem pro realizaci (např. online, off-line, synchronní, asynchronní atp.) Avšak vždy s tím byly spojené podmínky, které mohly jednotlivé rodiny pro tuto alternativní

formu učení vytvořit. Každý žák byl závislý na technickém vybavení domácnosti. Naprosto stěžejní roli v aktivním zapojení žáka do online výuky hrál mobilní telefon, notebook, počítač, webkamera, tiskárna a kvalita internetového připojení. Byl kladen velký důraz na autonomii dětí, kterou by za běžné situace získávaly postupně. Omezeny byly také možnosti individuálního přístupu, protože učitelé neměli dostatečný prostor pro pozorování práce žáků (Kment, 2020).

Z výzkumů na jaře 2020 vyplynulo, že během prvních měsíců distanční výuky celkem 5,8 % domácností s dětmi školního věku nedisponovalo technikou nutnou k účasti na online výuce (Federičová, Korbel, 2020). Analýza České školní inspekce (2021) uvedla 15 % prvostupňových žáků bez digitální techniky. V březnu 2020 bylo zjištěno přibližně 250 000 žáků bez přístupu k online výuce, ale tito žáci plnili úkoly a se školou komunikovali jinak. Na jaře 2021 se toto číslo snížilo na pětinu. Přesto se po celou dobu uzavření škol objevovaly případy, kdy rodina nekomunikovala se školou ani přes snahy nabídnout různé způsoby a varianty řešení.

2 Limity distanční výuky a doporučení Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky

Důvod uzavření škol byl jasný – ochrana obyvatelstva v celé zemi. Na tuto variantu však nebyl dopředu nikdo připraven. Ani učitelé, dokonce ani zákony, které na úrovni primární školy pojem distanční vzdělávání nijak neupravovaly. Tak téměř „za pochodu“ vznikaly metodiky a doporučení Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky.

Realizace distanční výuky poukazovala na řadu problémů, které lze rozdělit na organizační a technické. Andrys (2020) uvádí z obecně organizačních problémů v první řadě celkové omezení všech aktivit, které měli učitelé připraveny a využívali je pro prezenční výuku, ale s přechodem na distanční výuku je nebylo možné využívat – např. pohybové aktivity. S tím souvisely omezené možnosti, jak např.

udržet pozornost dětí. Chyběla také názornost a možnost demonstrace. Učitelé byli odkázáni pouze na obrázky a videa. Negativním důsledkem bylo i znemožnění přímé interakce mezi žáky

navzájem, která je v mnoha předmětech také žádoucí a nezbytná, například osvědčená práce ve skupinách. Problémy se nevyhýbaly ani předmětovým specifikům – např. základem výuky cizích jazyků je konverzace, která byla často omezena vlivem nekvalitního připojení, kdy učitel nemohl kontrolovat správnou výslovnost. V přírodovědě, vlastivědě a prvouce se učitelé setkávali s nízkou motivací žáků atp.

Na základě řady šetření, která sledovala výše uváděná specifika, vplynula doporučení pro praxi (MŠMT, 2020). Výběrem:

- Pevný rozvrh distanční výuky
- Redukce vzdělávacího obsahu
- Zvážení zapojení učitelů výchovných předmětů do spolupráce s třídním učitelem
- Pravidelná zpětná vazba od rodičů a žáků

Výše zmiňované reflektuje především organizační zajištění distanční výuky. Na okraji zájmu je reflexe procesu – nikoli pouze obsahu. Naše výzkumné šetření se zaměřilo na **procesy pedagogické komunikace a její efekty v didaktické struktuře:**

1. *Projektování distanční výuky*
2. Podmínky pro učení v prostředí distanční výuky
3. Podpora učení učitelem v prostředí distanční výuky
4. Poskytování zpětné vazby v distanční výuce
5. Reflexe distanční výuky

V příspěvku se zaměřujeme pouze na dílčí část výzkumu – jak sledované podmínky pro učení v prostředí distanční výuky ovlivňují sociální klima třídy.

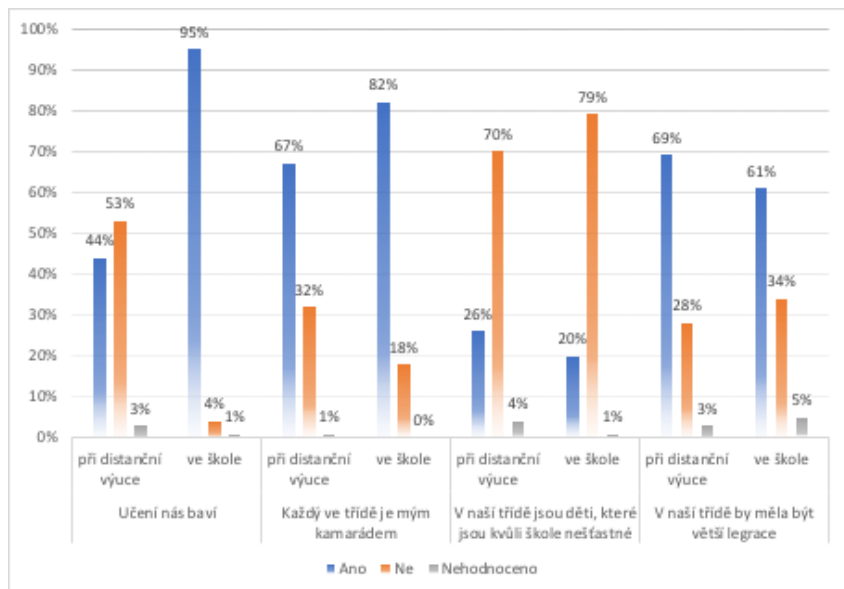
3 Výzkum klimatu ve školní třídě s ohledem na aktuální podmínky

V rámci výzkumu jsme sledovali komunikaci učitele v prostředí distanční výuky na primární škole. Hlubší analýzu komunikace učitele uvádí Provázková Stolinská, Filípková (2021a, b).

Následně jsme sledovali vliv kvality pedagogické komunikace na sociální klima třídy. Žáci 1. stupně základní školy odpovídali na stejné oblasti ve dvou různých obdobích – v době, kdy bylo plošně v ČR aplikováno distanční vzdělávání na primární škole; a v době, kdy již žáci opět navštěvovali prezenční vzdělávání v prostorách školy.

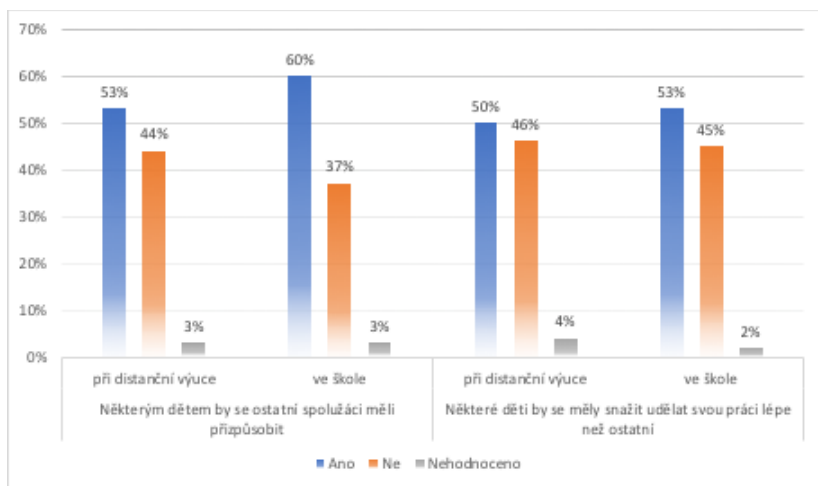
Nejprve jsme se zaměřili na to, jak se žáci ve své třídě cítí. Graf č. 1 prezentuje několik sledovaných proměnných, ze kterých vyplývá, že se žáci cítí lépe a jistěji ve školním prostředí. Učení je baví výrazně více než prostřednictvím online výuky a více prožívají své kamarádské vztahy. Tyto výsledky můžeme konfrontovat s podmínkami pro pedagogickou komunikaci, která právě tyto kategorie výrazně limituje. Co však žáci uváděli v obou obdobích, že by uvítali více legrace. Je tedy patrný deficit učitelova humoru. Zde je však důležité si uvědomit období, ve kterém se nacházíme. Dá se předpokládat, že učitelé cílí svoji pozornost na konzervativnější ladění komunikace

Graf č. 1: Spokojenost ve třídě

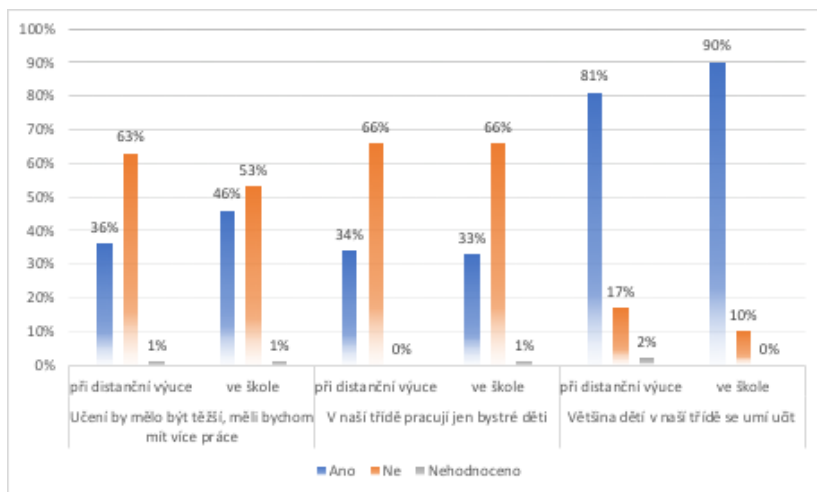
Co se týče následujících dvou sledovaných kategorií, pak lze hodnotit, že je pandemická omezení výrazně neovlivnila. Sledovali jsme spravedlnosti ve vzdělávání, která je pro žáky mladšího školního věku charakteristickým prvkem. Zaměřili jsme se na vnímání individuálních potřeb spolužáků. Graf č. 2 uvádí, že ve školním prostředí si žáci více uvědomují potřebu individualizace pro některé spolužáky. Ale tento projev není utlumený ani v distančním prostředí.

Graf č. 2: Třenice a soutěživost ve třídě

V kategorii obtížnost učení se neobjevují nějak výrazné rozdíly mezi názory žáků v období distančního vzdělávání a v období prezenční výuky ve škole. Není patrný signifikantní rozdíl mezi názorem žáků na náročnost výuky, ale v období distančního vzdělávání mírně dominuje negativní reakce. Obecně však lze říci, že se žáci hodnotí pozitivně v oblasti zvládání výukových aktivit a projevují sebevědomí.

Graf č. 3: Obtížnost učení

Závěr

Prostředí, ve kterém probíhá výuka ovlivňuje charakter interakce, a tím si vynucuje způsob komunikace. Distanční výuka proměnila vzdělávací podmínky, a tím výrazně determinovala a limitovala pedagogickou interakci charakteristickou pro každou třídu a jejího učitele. Už samotné označení distanční výuka dává tušit, že bude realizována s řadou bariér limitujících pedagogickou komunikaci. Distanční výuka přerušila především způsob mezilidské komunikace

mezi učiteli a žáky i mezi žáky navzájem. V rámci vzdělávání výrazně omezila spolupráci, názornost i praktickou aplikaci probíraného učiva.

Učitelé spatřovali nedostatek v tom, že nemohou s žáky komunikovat přímo, že nemohou používat řadu neverbálních prvků k náznaku souhlasu, k výzvě k pozornosti, či k pobídce k aktivitě. Tím nechceme říct, že by měli mít žáci strach z postihu při nečinnosti, ale při distanční výuce nebylo možno naplňovat respektování pravidel v takové míře, kterou zajišťuje osobní setkání v prostředí školní třídy.

Žáci byli ze začátku nadšení z toho, že se učí i nový způsob zacházení s informačními technologiemi a že nemusí do školy. Někteří dokonce cítili jakousi úlevu od povinností. Po nějaké době však začali pociťovat nenaplnění a frustraci z chybějícího společenského kontaktu se spolužáky i učiteli. Z jejich života se vytratilo jasné vedení při učení a pravidelný školní režim. Přesto však z výsledků výzkumného šetření vyplynulo, že základní úroveň sociálního klimatu třídy nebyla výrazně dlouhodobě narušena. Období návratu do škol žáky opět stabilizovalo. Důvod volby distanční výuky je zřejmý – cokoli je lepší než nic. Přínos můžeme spatřovat ve vyplnění mezer. Je však důležité si uvědomit, že vzdělávání v primární škole vyžaduje osobní kontakt, a proto distanční výuku je možno doporučit pouze pro kratší časový horizont. Bez něj jsou jen v omezeném měřítku naplňovány výchovně vzdělávací cíle a téměř absentují především afektivní cíle, které souvisejí s rozvojem klíčových kompetencí žáků.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Role učitele v pedagogické komunikaci se záměrem rozvíjet žákův potenciál č. IGA_PdF_2021_011.

Seznam literatury

- ANDRYS, Ondřej. Vybraná doporučení pro zvýšení efektivity distanční výuky. 2020. Dostupné na: <http://www.pedagogicke.info/2020/12/ondrej-andrys-vybrana-doporuceni-pro.html>
- České školní inspekce. Distanční vzdělávání v základních a středních školách : Přístupy, posuny a zkušenosti škol rok od nástupu pandemie nemoci covid-19. 2021. Dostupné na: http://www.csicr.cz/html/2021/TZ_Distancni_vzdelavani_v_ZS_a_SS/htm15/index.html?&pn=3&locale=CSY
- FEDERIČOVÁ, Miroslava a Václav KORBEL. Pandemie covid-19 a sociálně-ekonomické nerovnosti ve vzdělávání. 2020. Dostupné na: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Nerovnosti_ve_vzdelavani_COVID19_kveten2020_18/IDEA_Nerovnosti_ve_vzdelavani_COVID19_kveten2020_18.html#p=1
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- KMENT, Štěpán. Logický model britských vědců přehledně ukazuje všechny dopady uzavření škol. 2020. Dostupné na: <https://www.eduin.cz/clanky/logicky-model-britskych-vedcu-prehledne-ukazuje-vsechny-dopady-uzavreni-skol/>
- MŠMT. Doporučené postupy pro školy v období vzdělávání na dálku. 2020. Dostupné na: <https://www.msmt.cz/doporucene-postupy-pro-skoly-v-obdobi-vzdelavani-na-dalku?highlightWords=uzav%C5%99en%C3%AD+%C5%A1kol>
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika a Iveta FILÍPKOVÁ. Komunikace učitele primární školy v odraze aktuálních podmínek ve vzdělávání. In Aktuální problémy distanční výuky. Hradec Králové, 2021a.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika & Iveta FILÍPKOVÁ. The Processes of Educational Communication in Primary Schools Determined by the State of Emergency in the Czech Republic. 2021b. ISSN: 2188-1162 The European Conference on Education 2021: Official Conference Proceedings <https://doi.org/10.22492/issn.2188-1162.2021.30>

SKUTIL, Martin. Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

*PhDr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D.
Katedra primární a preprimární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
dominika.provazkova@upol.cz*

*Mgr. Iveta Filipková
Katedra primární a preprimární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
Iveta.filipkova@upol.cz*